

Славко Гавриловић

ПОДАЦИ О ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ ИЗ ПРЕПИСКЕ УРОША НЕСТОРОВИЋА

Урош Несторовић је, као поверљива личност бечког двора, 1810. именован за главног школског надзорника православних школа у Угарској. Требало је да он реформише школство православних, да потисне утицај свештенства на школу и јавни живот, и да, као конфидент бечке полиције, обавештава врховно полицијско звање о приликама међу православнима у Угарској, нарочито у погледу њиховог односа према Русији, Србији и Наполеоновој Француској. Поверене задатке Несторовић је ревностно извршавао, па су тако настали његови многобројни извештаји о школству, о политичким приликама и људима, за које се интересовала аустријска полиција, односно бечки двор.¹

Податке за своје поверљиве извештаје Несторовић је прикупљао сам или преко потчињених му школских директора (Гершића, Бајчевића, Кенгелца) и учитеља, као и неких црквених лица, о чему говоре извештаји које је објавио Димитрије Руварац у свом Архиву, а такође и писма у вези са првим устанком, Крушчићком буном и србијанским избеглицама у Срему и Банату, из 1811—1814, која овде објављујемо.

Писма упућена Несторовићу чувају се у Архиву Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима (краће: АСАНУК) у Фонду Школске депутације (ФШД). Датирана су, како изгледа, по старом календару. Уколико су писана ћирилицом, ми смо их транскрибовали данашњим правописом, а своје интервенције смо стављали у угласте заграде. Делове текста у којима нема вести о устанку испуштали смо и то означававши тачкицама у угластим заградама.

1.

Панчево, 10. II 1811.

Виши учитељ П. Јосифовић обавештава Несторовића о доласку руске војске у Србију.

Високородни итд. г[оспо]дине!

[...]

При том Вашему високоблагородију јављам да су Московци дошли у Смедерево 27. јану[ар]а числом до 2.000 под оружјем и топови на једно седам мали[x] кола московски; кромје тога било је и 8^м покривени каруца. 28го имали су расток у Смедереву, 29го отишли су у Београд са њи[x]овом свирком, и тако се говори да јеште многоје число

¹ Дим. Руварац, *Урош Несторовић и његов рад као главног школског надзорника*, Архив за историју Српске православне карловачке митрополије, 1914, IV, 57—68, 109—125.

војинства њи[х]овог идет. Зато даље ако вољу имате чути, имајте милост мени писати. Ја имадем онакови људи који могу мени истину казати било у Смедереву, Пожаревцу, Београду и прочи[х] њи[х]овиј что зову касабе, једним словом у Срвији что се трефља, а ја вам таки објавити буду, само то имајте милост мени писати морам ли амо кому о[т] госпде јавити что будем Вам писати, или не.

В Панчевје 10 февру[арија] 1811. љета.

Препокорњејши
П. Јосифовић, м[ану] р[горг]ја
оберучитељ

(АСАНУК, ФШД, свеж. 5, бр. 11/1811)

2.

Панчево, 6. III 1811.

Виши учитељ П. Јосифовић обавештава Несторовића о обустављању сваких веза са Србијом.

[...]

Што се тиче Срвије, засад ничто ново не могу Вам писати, зашто већ имаде ово трећа недеља како је забрањено да одуд' и одонуд' људи немају слободу никакови разговор водити нити је одуд' на ону страну слободно что дати. Даклем, чујем [да] и Срвианци на ову страну засад ничто не приносе. Унапредак ако се отвори и буде како је било, цјело знајте да хоћу Вам всјаку истину препокорњејше јавити.

В прочем итд.

В Панчевје 6го марта 1811.

Покорноподањејши раб
Павел Јосифовић, м[ану] р[горг]ја
обер-учитељ

(АСАНУК, ФШД, свеж. 5, бр. 23/1811)

3.

Вршац, 10. VI 1811.

Архимандрит Радивојевић моли Несторовића да се заузме на двору ради његовог одликовања због учешћа у стишавању буне у Крушчици 1808. године.

Високоблагородни г-дин краљевски совјетник!

[...]

Поред мојих других о[т] дне пријатија чина св[ја]штеничкога, следователње чрез 20 љет мноју во державје сеј учињених заслуг[а], јесам ја једну важну службу у Царству учинио, то јест ону у љету 1808м у милитарском мјесту Крушчици произведшу несрећну ребелију, со опасностију живота мојега, тако срећно и за неколико сати угасио и смирио, да сам с' отим цјелој банатској Провинцији мир и тишину даровао и велики страх о[т] ње удалио (на које ја достоволне и за ово и за друге моје заслуге атестате имадем и о[т] тјех видимирате копије г[оспо]дина хоф-агента Шока находу се, које видјети можете). Ја сам за ове моје за-

слуге м[и]л[ос]т о[т] цесарског величества т.ј. Ерделску епархију искао, но будући да такова већ ондашњему националисти дата јесте, и ја никаква награђенија до сада, кромје јединога Belobungs-Decreta, получико нисам, у којему јего величество мени всевисочајше своје задовољство објављује и својеју царскоју м[и]л[ос]тију увјерава.²

Сада сам ја повторително ови[х] дана инштанцију јего величеству чрез тогожде г. агента дао, und habe darinn um Ein meinem Stande angemessenes, und äusserlich ersichtliches Zeichen oder Merkmahl der Allerhöchsten Gnade, allerunterhänigst gebeten; folglich um keine kostspielige Belohnung, sondern um das kleine Kreutz, von was immer für einen Orden. Um dadurch sowohl der Mitwelt als auch Nachwelt ein bleibendes Merkmahl der Allerhöchsten kaiserl[ichen] Gnade, zu meinem untergesslichen Wohnengefühl, und zur Aneiferung für andere treugesinnte Unterthanen darstellen zu köhnnen.

Ја мислим сладчајши г[оспо]д[и]не брате да нисам огорчио ово искајући и мислим да сам баш то заслужио, јербо сам за спокојство Провинције живот мој жртвовати хтео и многих 100 хиљада душа срећа у мојеј срећи состојала се.

Зато, дакле, високородни г[оспо]д[и]не и чистосердечни патриото не пожалите труда давшејусја приликоју кад већ моја инштанција предата буде, мене и моје заслуге јего величеству и онима високима лицама, који у прошенију мојему втеченије имати буду, најлучше препоручити и братскиј настојати да цар о содржанију инштанције моје увједомљен буде, јербо знам његово правдољубиво оческо срдце, — он мене заиста без утјешенија и награђенија оставити неће.

Ја сам у инштанцији опстојателно моје заслуге описао и мој м[и]л[ос]тиви г[оспо]д[и]н дијецезан еписк[о]п о[т] Видак³ ексцеленција јесте моје прошеније својим весма лепо беглајтовао, сљедователње и ја сам пун надежде да хоћу помилован бити, а и мој г[оспо]д[и]н дијецезан радовати се буде, да за Крушчицу награђеније получим.

Ево, ја сва желанија моја сада пред Вама пролих, само примите Ви их онако у њедра Ваша како ја у тврдој надежди живим да ми ходајствовати хоћете и о[т] времена на времја мене о поспјешествованију прошенија мојего извјештавати — а увјерени свободно можете бити да Вам нитко тако бл[а]годаран за Ваша бл[а]годјејанија бити неће, као што ја желим у состојаније оно доћи, гди би самим дјелом засведочити могао да јесам био и н[и]ње јесм и бити буду

Вашега високоблагородија
мојего г[оспо]д[и]на брата

У Вершцу 10. јунија 1811.

Признателњејши брат
Синесиј о[т] Радивојевић
архимандрит месићки

(АСАНУК, ФШД, свеж. 5, бр. 45/1811)

² О том поближе: Доситеј Ђорић, Архимандрит месићки Синесије Радивојевић и крушчичка буна, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, 1934, VII, 362—363.

³ О улози вршачког епископа Петра Јовановића Видака види: Сл. Гавриловић, Документа Карловачког архива о крушчичкој буну 1808. године. Зборник Матице српске за друштвене науке, 1956, 12, 76—87.

4.

Фаркаџин, 18. VII 1811.

Намесник Д. Јовановић обавештава Несторовића о борбама Срба и Руса против Турака.

Ваше високородије, милостивјејши г[оспо]дине!

[...]

За Србијане јоште се не чује ваљано: једни доказују да су Руси Турке код Шумле разбили; казују да је благодареније оне прошасте друге недеље у Београду тога ради било. Србијани и Србијани и сербијански Руси једна страна казују на су отишли на Дрину, а друга страна 16.000 на Ниш. И Руси на Видин отишли, ако будне истина.

[...]

В Фаркаџиње 18. јулија 1811.

Дионисиј Јоанович,
намјестник

(АСАНУК, ФШД, свеж. 3, бр. 8/1811)

5.

Нови Сад, 13/25. III 1813.

Бачки школски директор Гаврило Бајчевић обавештава Несторовића о пребегвању из Србије петорице бивших карловачких ђака.

[...]

Ex Serbia nostri optimi et habilissimi 5 Iuvenes, qui olim bi-quire aut noven[n]ium Carloviczii egerant sub Educatione Ar[hi]-Ep[isco]pali, egerantq[ue] ibi Professores, aut exigendo probationis Monasticae an[n]os Praelati olim fieri volebant, velut Transfugae horsum sub custodia Semlino adducti sunt, et hic usq[ue] posteriores ordines staffetaliter ex Consilio Bellico erga Coursoriis (Courieur) hinc cum officiosis Depeschis Vien[n]am missi emanaturos delitescunt — Com[m]iserant hi Iuvenis aliquid apud Serbianos, qui dum minas crudorum indivissent, fuga sese horsum salvarunt.

[...] Bajcsevics, m. p.

(АСАНУК, ФШД, свеж. 17, бр. 68/1813)

6.

Велика Кикинда, 2. XII 1813.

Директор православних школа Лука Кенђелац обавештава Несторовића о тешким приликама у којима се налазе србијанске избеглице у Банату, од којих се многе враћају у Србију.

Magnifice, ac Spectabili Domine Consiliarie Regie etc.

Ad gratiosas Magnificentiae Vestrae d[e] D[ato] 9ae 9bris (novembris — СГ) a[nno] c[urrente] ad me exaratas, et sub 26a ejusdem perceptas Litteras, contextu quarum Eadem Magnificentia Vestra id a me postulare

dignatur, ut nulla interposita mora id, quotnam nempe circiter Familiae Serbicae Turquae persecutionem fugientes Distr[ic]tum meum ingressae sint, querentia item ab officialibus experiantur proceduram, an intendant pro perpetuo in Hungaria permanere, vel mutatis temporum circumstantiis ad natale solum reverti intendant, et disiderent, et quid cum earundem Prolibus factum sit, an deniq[ue] liberam cohortem Freychor dicti,⁴ secuti essent aliqui? referre velim, sequentia humillime referre proporo:

Genuine equidem Magnificentiae Vestrae quotnam idmodi Familiae in Districtu meo reperiantur, referre nequeo partim ideo, quod cum eorundem ad caesareas partes transitu ad svaeram mei officii spectare non sciverim, numero eorundem me attendere debere, partim quod amnistiata per Turcicum Vezerium persecutione multae Familiae natale solum repetierint, actuque repetant, et mutata temporum Circumstantia repetiturae omnes sint inde referre valeo, quia plurimorum per vulgus aperte dis[s]ipata eorundem asperia, vix primum ver adexpectant; causa autem hujus est penuria victualium, quae partim sterilitati anni, partim nimia aquorum Exundatione, quae recentissime magis ac aestate hac partes has adeo inundaverat, ut plurimae possessiones partim aquis inotent, partim ab invicem communicatione, ac aditu impeditae habeantur. A publicis officialibus relate ad hos homines illa provisio secuta est, ut servata possessionum capacitate, et fugientium multitudine per Loca inquarterisati exsterint; de caetero velut egeni, et ita dicendo nudi, nimiaq[uae] egestati praessi plurimi stipem flagitare coguntur, nonnisiq[ue] coreligionarum suorum liberalitate semet, suosq[ue] sustendant, unde et proles eorundem vestitu destitutae etiamsi ad Scholas inviatae fuissent (quod factum non est) eas frequentare nequeunt.⁵

Insinuarunt semet aliquae ex his Serbianis apud me Individua, munus Docentis amplecti volentia, quae ibidem diversi generis apud Serbianos politico Civilia praegestuabant officio, quorum petito hucdum deferre non praesumseram, licet pro obeundo idmodi munere capaces essent, nunc autem votis eorundem deferre licebit, eatenus dum a Magnificentia Vestra gratiosam Inviatorem expeterem, Gratiis com[m]endatus omni venerationis cum cultu maneo

M[agno] Kikindae 2da Decembris 1813.

Magnificentiae Vestrae
humillimus Servus
Lucas Kengyelatz, m. p.
Sholarum Director Regius

(АСАНУК, ФШД, свеж. 13, бр. 51/1813)

⁴ Проглас за ступање у фрајкор од 1. IX 1813, види: Сл. Гавриловић, *Грађа о Срему и његовим везама са Србијом 1804—1815*, Сремски Карловци, 1965, 403—404.

⁵ О избеглицама из Србије у Војводину 1804—1813, види: Сл. Гавриловић, *Прилог историји трговине и миграције Балкан—Подунавље XVIII и XIX века*, Београд, 1969, 227—241. О избеглицама 1813—1815, види: А. Ивић, *Између првог и другог српског устанка*, Загреб, 1917; *Исти, Избеглице из Србије на аустријском земљишту године 1813. до 1814.* Историјски часопис, Београд, 1951, II, 157—163; Роберт Пауловић, *Судбина српских избеглица после првог српског устанка према актима Славонско-сремске генералне команде у Петроварадину*, Зборник Матице српске за друштвене науке, 1954, 7, 126—146; Владимир Стојанчевић, *Протокол избеглица из Србије у Земун 1813. године*, Зборник Историјског музеја Србије, 1972, 8—9, стр. 43—87.

7.

Карловци, 12. I 1814.

Школски директор Григорије Гершић извештава Несторовића да је нетачна оптужба земунског трговца Нане Бомбе против Карађорђа, који је, наводно, забранио земунским трговцима да своју робу на време изнесу из Београда, због чега су исти претрпели велику штету.

Magnifice Domine Consiliarie Regie etc.

Dignabitur Magnificentia Vestra officiosis 18va Decembris a[nno] p[roximo] s[tyli] v[eteri] ad me gratiose datis literis demandare ut accurate explorarem, an summus Serbianorum dux, Georgius Petrovics, eo, quod, appropinquantibus Turcarum copiis, merces austriacorum subditorum, quae Belgradi essent, Semlinum transportare non concessisset, eisdem subditis magnum damnum intulisset. Quare etsi statim ex iis, quae mihi hac de re jam antea, rumoribus vulgi, comperta fuerat, quid veri, quidve falsi esset, respondere potuissem; tamen, ne quid, quod ad eandem rem plene cognoscendam necessarium putaretur, a me praetermissam videretur, et Carlovicii et Semlini me per honestissimos perque prudentissimos, et fide dignissimos viros de ea ipsa diligentissime edocendum curavi, deprehendique totam delationem turpi impudentique, cordidissimi cuiusdam Graeculi, mendacio inniti. Quod ut lucide appareat narratio rei altius repetenda videtur. Graeculus ille, cuius mentionem feci, erat Nano Bomba, inauditae homo avaritiae.⁶ Is ante decem annos Turcarum subditus, Belgrado a Serbianis capto, Semlinum commigravit ibique sedem fixit, nec tamen cum socio Belgradi habitante, ac proinde Turcarum subdito, negotiari mercarique destitit.

Cum igitur fama esset perlata Turcarum exercitum victorem a Belgrado haud procul abesse, Nano ad Magistratum Semlinensem 2da octobris 1813. perturbatus accessit rogavitque ut sibi Passuales darentur, quibus adjutus merces suos Belgradi jacentes transvehere posset. His continuo impetratis ex praescripto ordine, militarem, Semlini degentem, armorum Praefecturam adiit, a qua ulterioribus acceptis, ad Georgium Petrovics pervenit petiitque ut, quoniam hostis adventaret, sibi merces suos tempestive transmittere liceret. Georgius respondit periculum extremum adhuc non adesse, itaque, ne sui homines, visa ipsius fuga, sine causa perterrefierent amicusque caderent. paulisper expectandum esse, interim tamen navim suam exadversum Belgrado eo loco poneret, qui et angustissimus et humillimus esset, qui facilius et celerius, si necessitas urgeret, omnia sua servare posset. Id quod etiam factum est. Cum enim crebri quotidie nuntii adferrentur Serbianos a Turcis undique circumventos premi, nec dubium esset, ullum, Belgradum quoque brevi a posterioribus vel expugnatum, vel obsidione cinctum iri, Nano, venia a Georgio data, 4ta et 5ta Octobris 1813. omnes fortunas suas, sine ulla, vel minimae rei, jactura, commodissime Semlinum trajecit. Nec sane quisquam austriacorum subditorum reperitur, qui se aliquid Belgradi, mala dispositione Georgii Petrovics, amississe aut conqueratur, aut jure conqueri audeat, ipsumque memoratum Bombam in transferendis rebus ab eodem aliquantulum

⁶ О земунском трговцу Нани Бомби и његовим везама са Србијом у време устанка видети: Грађа из Земунских архива за историју првог српског устанка, Београд, I—III, 1955—1969, passim.

ea etiam de causa impeditum fuisse constat, *quod cum Serbiano societate negotii conjunctus esset, huiusque etiam merces cum suis furtim transportare velle diceretur*. Intererat autem ducis suos imminens exitium, quamdiu posset, celare, ne, metu forte inani percussi, e stationibus suis ante, quam cogerentur, dilaberentur.

Ex quibus omnibus clare profecto patet, unicam Nanam Bombam, inso-
tiabili pecuniae cupiditate adductum fraudeque sua fretum, ad Superiores
calumniam, acerrime puniendam, de Georgio Petrovics adtulisse, eumque
alioquin singulari calamitate adflictum, magis etiam exacerbare voluisse eo,
quod quasi ostendisset ipsius culpa multos Austriae pessumdatos, quod hoc
ratione eundem summa Benignissimi Principis gratia indignum declarasset;
famaque de constantissima eiusdem in Augustissimam domum fide, studio
et pietate labefactasset; quodque tandem se effecturum putasset, ut sibi statim,
quae dixisset, crederentur, Georgiusque inauditus omnia, quae ille eiusdem
vitio amissa esset adfirmasset, sine mora resascire juberetur.

Quae dum officiose simul ac humillime refero summo cum venerationis
cultu persisto.

Carlovicii 12da Januarii 1814.

Magnificentiae Vestrae
humillimus Servus
Gregorius Gerschics, m. pia
Director

(АСАНУК, ФШД, свеж. 22, бр. 49/1814)

8.

Карловци, 8. III 1814.

Григорије Гершић Несторовићу о потиштености у Срему због оскудице и про-
пасти Србије.

[...]

Vidi ubique animos hominum partim bello hocce maximo, partim inopia
rerum omnium, partim subito Serbianorum casu et adventu adflictos
perturbatosque.

[...]

Greg. Gerschics, m. p.
Director

(АСАНУК, ФШД, свеж. 23, бр. 73/1814)

9.

Манастир Врдник, 5. XII 1814.

Калуђер Теодосије Стефановић, избеглица из Србије, жали се Несторовићу на
поступање према њему у манастиру Кувездину.

Ваше високоблагородије милостивјејши г[оспо]дине!

Аз усудихсја Вашему благородију предложити моје плачевноје и невиноје страданије [...]

У 1806-го љета јулија м[есе]ца 28-го дна прибјегнем ја из Србије о[т] насилија турецкаго под крило орла аустрискаго в Срем. диоцезији митрополитској сушта. Држава јего величества примила јест и мене с прочим које ја јесам сасвим остао у држави величества јего у вјерности пребивати до смрти мојеј.

[...]

Ожидавам трећегга осужденија јако же овца заколенија кад ће ме оци свети в руцје агарјанов предати, јербо сви игумени излиха вичу предај јего, предај турској власти само што сам ја игумена изобличио и већ умољен јест њи[х]ова ексцеленција (митрополит — СГ). Ето, милостиви и благородни г[оспо]дине помилованија о[т] духовне власти.⁷

[...]

У М[а]н[ас]тиру Верднику
5. декемв[рија] 1814то љето

Нижажши слуга
Теодосиј Стефанович
јеромонах м[анастира] Кувездина

(АСАНУК, ФШД, свеж. 32, бр. 87/1815)

ANGABEN ÜBER DEN ERSTEN SERBISCHEN AUFSTAND AUS DER KORRESPONDENZ DES UROŠ NESTORVIĆ

In dieser Beilagen werden die Angaben über den ersten serbischen Aufstand aus der Korrespondenz des Uroš Nestorović, des Hauptinspektors der griechisch-orthodoxen Schulen in Ungarn, publiziert. Das sind die Abschnitte aus den Briefen der einzelnen Schuldirektoren, Lehrer und Geistlichen, die über das Kommen der russischen Armee nach Serbien, über die österreichische Grenzsperre gegen Serbien im Jahre 1811, über den Kruschizaer Aufstand im Banat im Jahre 1803, über die Flüchtlinge aus Serbien nach Vojvodina, über die Klage des Nane Bomba, Kaufmannes aus Zemun gegen Karadjordje als angebliche Schuldtragenden für den Schaden, den er und andere Kaufleute im Jahre 1813, zur Zeit des Einmarsches der Türken in Beograd erlitten haben, sprechen.

Slavko Gavrilović

⁷ Монах Стефановић је, очито, дошао у сукоб са манастирским братством које је желело да га се, као непокорне избеглице, ослободи. Није јасно да ли се он ипак задржао у сремским манастирима или се касније вратио у Србију.